

PROBLEM PERIODIZACIJE HRVATSKE POVIJESTI

(S OSVRTOM NA TAJ PROBLEM U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI)

Josip Jurčević

U historijskoj znanosti sinteza predstavlja rad kojemu je svrha dati pregled razvoja cjeline ili jednog većeg dijela nacionalne ili opće povijesti. Upravo prilikom pisanja povijesnih sinteza historičari se neizbježno susreću sa problemom periodizacije; jer sinteza, u većoj ili manjoj mjeri, podrazumijeva sistematizaciju povijesnog kretanja, pa je posve razumljivo što se u sintezi zastupljena povijest, pored obične kronologije važnijih događaja, nastoji podijeliti i na nekoliko većih doba, perioda. Gotovo je redovit slučaj da su pojedine povijesne cjeline u više navrata obuhvaćane sintezama različitih historičara, no pri tome veoma rijetko nalazimo identične periodizacije jedne te iste povijesti. Ako su periodizacije ponekad i podudarne (u cijelosti ili u pojedino doba), onda je prisutna razlika u dubini i širini podloge kojom se one objašnjavaju. Ta neslaganja, a koja se susreću kod historičara različitih generacija, moguće je opravdati stupnjem do kojega je došla određena historiografija i historijska znanost uopće; dok se razilaženja među historičarima iste generacije ne mogu tumačiti na ovaj način, već su potrebna složenija obrazloženja, koja ipak završavaju na metodološkom polju, tj. govore o znanstvenosti pojedinog historičara. Naime, prije nego se priđe pisanju određene povijesne sinteze, potrebno je, na temelju odabrane metodologije, provesti čitav niz istraživanja. Znanja do kojih se tako došlo, isto kao i metode koje su primijenjene, velikim dijelom određuju samu sintezu, koja je rezultat, a trebala bi biti i vrhunac tih prethodnih radnji. Prema tome, može se reći da historičarevo cjelokupno shvaćanje povijesti i historije kao znanosti uvjetuje kvalitetu i karakter sinteze. Ovo se svakako odnosi i na problem periodizacije, koji je sastavni dio povijesne sinteze.

1. Tek 1882. godine, kada je objavljen prvi dio »Povijesti hrvatske« od Tade Smičiklase, Hrvati su prvi put dobili napisanu povijest svoga naroda koja je obuhvaćala događaje od »kada prvi traci svjetla povjesnoga obasjavaju Hrvate«, pa do 1848. Ta sinteza hrvatske povijesti izašla je u dvije knjige; prvi dio, koji se odnosi na razdoblje do 1526, izlazi 1882, a drugi dio (1526—1848) objavljen je tri godine ranije, 1879. Ovaj obrnuti red ediranja može začuditi ukoliko se ne promotri situacija u kojoj se uopće i javila

potreba za jednom cjelovitom sintezom hrvatske povijesti. Tu se ponajprije misli na tegobe u koje je, nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe, zapao hrvatski narod i njegova državnost. Financijska nesamostalnost Hrvatske kobno se odražava na njenu već zaostalu ekonomiku, što je značilo stagnaciju i u ostalim oblastima društvenoga života. Tadašnji odnos snaga u Monarhiji ne omogućava jednostrano rušenje Nagodbe, a sva natezanja oko njene revizije ne uroditiše znatnijim plodom; za bana Mažuranića, u Hrvatskoj je dosta unutrašnjih promjena, no one ne prelaze okvire Nagodbe. Što je vrijeme dalje odmicalo, to pritisak Ugarske sve više raste, a snaga i složnost narodnjaka, kao žarišta otpora mađarizaciji, postupno se razbija, pored ostalog, i o neriješena pitanja financijske nagodbe i ujedinjenja Krajine s Hrvatskom. U tim okolnostima, gdje se Hrvatska grčevito bori za svoju državnost i jedinstvenost, Smičiklas daje hrvatskom narodu sintezu cijele njegove povijesti. Pokraj goleme uloge koju je odigrala za buđenje i razvijanje nacionalne svijesti Hrvata, »Poviest hrvatska« je u tadašnjim prilikama imala i znatnu političku težinu. Da bi ovo bilo jasnije, treba znati da u Evropi toga vremena prevladava shvaćanje, po kojemu neki narod ima pravo zahtijevati svoju državu tek na osnovi tzv. historijskog prava; tj., narod koji je težio za državnom samostalnošću trebao je dokazati kontinuitet svog postojanja kao naroda i svoje države u prošlosti. Smičiklasova sinteza je bila vrijedan oslonac i argument za traženja hrvatskih političara u vezi s ujedinjenjem hrvatskih zemalja i priznavanja Hrvatske za ravnopravnog državnog subjekta u Monarhiji, što je došlo u pitanje 1867. Austro-ugarskom nagodbom, tj. nastankom dvojne monarhije, čime je Hrvatska gurnuta u drugi plan.

Ovo je potencirano stvarnim stanjem u koje je Hrvatska dovedena Hrvatsko-ugarskom nagodbom, iako sa formalno-pravne strane »u Nagodbi dolazi do izražaja činjenica da je sklapaju dva državno-pravna subjekta, Hrvatska i Ugarska«.¹

Smičiklas shvaća tadašnje prilike u Hrvatskoj i oko nje, pa uočava veliku potrebu za jednom cjelovitom sintezom hrvatske povijesti. Obje knjige »Poviesti hrvatske« izlaze bez znanstvenog aparata; Smičiklas zna da je tako »puno izgubio pred sudom učenoga svijeta, ali«, kaže on dalje, »moja glavna svrha: zadobiti što više čitatelja iz svih stališa naroda hrvatskoga, mislim da je upravo time sretno napredovala«. Budući da je, u tadašnjim nazorima, »Poviest hrvatska« bila i oslonac zahtjevima hrvatske politike, Smičiklas veliku pažnju pridaje nizanju banova (»prorex«, potkralj); jer hrvatski kraljevi stranih dinastija često nisu ni vidjeli Hrvatske, te bi se po njima Hrvatska mogla gledati ne kao država, već kao zavisna pokrajina, pa zato Smičiklas toliko brine o banovima, koji su stvarni nosioci hrvatske državnosti, (»...sudimo da je kontinuitet hrvatskoga prava najbolje predstavljen u banskoj vlasti«). Velika politička potreba za sintezom hrvatske povijesti najbolje je ilustrirana time što je drugi dio »Poviesti hrvatske«, koji obrađuje razdoblje u kojem je hrvatska državnost često osporavana (1526—1848), objavljen tri godine prije prvoga dijela.

¹ Rječnik historije države i prava, Zagreb 1968, 340.

Smičiklasova »Poviest hrvatska« danas je uglavnom zastarjela (osobito prvi dio), što je potpuno razumljivo kada se ima na umu napredak historijske znanosti uopće, pa tako i hrvatske historiografije nakon Smičiklasa. Udovoljavajući svojim patriotskim osjećajima i zahtjevima hrvatske politike, Smičiklas se nije ogriješio o tada vladajuće kriterije znanstvene istine. To je prva sinteza cjelokupne hrvatske povijesti, pa je Smičiklas u svome radu nailazio na znatne teškoće upravo zbog nedostatka prethodnih radova te vrste. On je zbog toga i sam veoma kritičan prema svome djelu kad kaže: »Pokušao sam napisati pragmatičku povijest po zakonih novovjeka historiografije.« Ako se želi odrediti karakter njegove sinteze, nije potrebno preveliko razmišljanje, jer je on sam dao ispravan odgovor: radi se o pragmatičkoj povijesti, čiji je znanstveni nivo nesumnjiv, s obzirom na vrijeme u kojem je nastala. Da su zadovoljeni zakoni novovjeka historiografije, pored samih knjiga koje su dijelom rađene na temelju izvora, svjedoči i činjenica da je Smičiklas studirao, a jedno vrijeme i radio, u Beču, gdje je dobro upoznao dotadašnji razvoj historijske znanosti, naročito pomoćnih povijesnih nauka.

Prije negoli se želi razumjeti Smičiklasovo poimanje hrvatske povijesti, na temelju kojega je i proveo njenu periodizaciju, neophodno je u obzir uzeti sve gornje naznake.

2. U Uvodu prvom dijelu »Poviesti hrvatske« Smičiklas je objavio i poglavlje pod naslovom »O razdiobi poviesti hrvatske u četiri periode ili dobe« (XXII—XXXII), u kojem opravdava svoju podjelu hrvatske povijesti. Jedna rasprava te vrste bila je neophodna uz Smičiklasovu sintezu, jer je on prvi historičar koji za provođenje periodizacije hrvatske povijesti nije uzeo, znanstveno gledano, najprimitivniji kriterij, po kojemu smjena perioda odgovara smjeni vladarskih dinastija. Smičiklasova razdioba zasniva se na njegovu shvaćanju i procjeni cjelokupnog razvoja hrvatske povijesti, u čijem razvoju on vidi određenu zakonitost; drugim riječima, hrvatska povijest ima svoj smisao. Taj smisao nije apstraktan, nema dimenzije jednog filozofijskog nazora, već je nastao iz promatranja konkretnih historijskih činjenica, tj. Smičiklas u događanju hrvatske povijesti uočava neke stalno prisutne komponente, koje potom izvlači i predstavlja kao smisao hoda te povijesti. Naime, on smatra da su Hrvati mali narod, koji se od doseljenja na Balkan susreće s nizom poteškoća koje prijete njegovu opstanku. Tu on ponajprije misli na dugotrajne kontakte sa pojedinim većim i jačim narodima, kojih su pretenzije ugrožavale Hrvate kao narod, bez obzira da li se radilo o otvorenom vojnom pritisku ili pokušajima političkog i kulturnog nadređivanja. No, usprkos svim zaprekama i problemima na koje su u prošlosti nailazili, Hrvati, smatra Smičiklas, nisu bili nikada uništeni niti pregaženi, već su svakoj nevolji uspjeli doskočiti golom silom ili unutrašnjom snagom naroda, tako da kontinuitet postojanja hrvatskog naroda nije prekidano, iako je više puta ozbiljno doveden u pitanje. Prema tome smisao kretanja hrvatske povijesti ogleda se u neprekidnom nastojanju Hrvata da otklone opasnost svog utapanja u nekom drugom narodu; tj. Hrvati se, tijekom cijele svoje povijesti, bore za

etničku posebnost koja je najčešće povezana sa političkom cjelovitosti i samostalnosti, te kulturnom osobnošću. Tako je Smičiklas odredio konstantu cijele hrvatske povijesti, na temelju koje je i proveo njenu periodizaciju. Pri uzimanju graničnih godina za pojedine periode, Smičiklas ima u vidu i navodi različita zbivanja od većeg značenja po Hrvatsku, no to je samo dodatna argumentacija, dok osnovni kriterij periodizacije nesumnjivo ostaje početak, tj. prestanak dodira (ili sukoba bilo koje vrste) Hrvata s nekim većim narodom.

U skladu s navedenim kriterijem periodizacije, »prva doba« hrvatske povijesti traje od najstarijih vremena do kraja vladanja hrvatske narodne dinastije (1102). U tome periodu hrvatski narod se nalazi »u dodiru i sukobih s grčkim i latinskim svijetom«. Ove dvije snažne kulture morale su, kaže on, ostaviti traga u hrvatskoj povijesti i hrvatskom narodu, o čemu svjedoče sačuvani brojni ostaci materijalne kulture. Već i prije dolaska na Balkan, Hrvati imaju svoja božanstva, religiju i, u skladu s time, nazor; no nemaju organizaciju (crkva i svećenstvo) koja bi sve to branila, pa je zato njihova stara vjera lakše potisnuta, a pokršćavanje provedeno uz slabiji otpor. Kada su kršćanski prvosvećenici odredili da se liturgija, ponovo, mora vršiti samo na latinskom jeziku, Krešimir IV je, kao i ostali evropski vladari, prihvatio tu crkvenu odluku, ali je ona u Hrvatskoj, kaže Smičiklas, zbog prevelikog broja klerika koji su bili slavenskog porijekla, praktički samo djelomično provedena, pa je misa i nadalje, pretežno, služena na narodnom jeziku. Navodeći sve ovo, Smičiklas želi ilustrirati žilavost i otpornost hrvatskog naroda, kojega narodnu osebnost ne uspijeva slomiti ni katolička crkva, najmoćnija organizacija toga vremena. Tražeći uzroke padu hrvatske narodne dinastije, Smičiklas krivima nalazi banove: »Bani su bili jači negoli kralj« (264). U drugim evropskim zemljama počinje baš tada učvršćivanje centralne, kraljevske vlasti, pa je i ta činjenica uvećala nepogodnost anarhije u Hrvatskoj. Godine 1102., izborom Kolomana za hrvatskog kralja, započeo je drugi period hrvatske povijesti, koji protječe u znaku dodira i sukoba hrvatskoga naroda s Mađarima. Smičiklas kaže da je, od svih godina koje lome dva perioda, najlakše postavio 1102. godinu, jer su tako učinili i hrvatski povjesničari prije njega.² Dolazak strane dinastije na hrvatski prijesto Smičiklas ocjenjuje kao velik poraz hrvatskog naroda, »jer kad narod primi kralja tuđe krvi, svejedno je kao kad osebni čovjek promieni svoje ime. Odriče se po njeki način djedova svojih, koji su svu slavu i snagu svoju savijali oko kralja svoje krvi...« (264). Smičiklasov patriotizam potpuno je nesklon stranoj dinastiji, pa nedostaci metoda i metodologije pragmatičke povijesti svoju krajnost dostižu prilikom opširnog ocrnjivanja Kolomana, predstavnika strane dinastije, kada Smičiklas jednostavno preuzima neku narodnu pjesmu tvrdeći: »Pjesma je toliko rekla, da povijestniku nije potreba više govoriti« (266). Ulaskom u drugi period svoje povijesti Hrvati su istodobno došli i u personalnu uniju sa Mađarima (koje Smičiklas smatra »najodsudnijim narodom« u povijesti Slavena, jer su se zabili između njih). Hrvatska od toga vremena

² U obzir dolaze zapravo samo Šime Balenović i Ivan Krstitelj Tkalčić (1870).

više nema svoga narodnoga kralja, već joj ostaje samo »rex junior«. Od značajnijih zbivanja u drugom periodu, Hrvatska je, ističe Smičiklas, najviše pogođena gubitkom Dalmacije, čime je zaustavljen hrvatski »prolet u svijet«, a to je ujedno »početak kršenju i lamanju zemalja hrvatskih«.

Želeći odrediti kraj drugoga, odnosno početak trećeg perioda hrvatske povijesti, Smičiklas je, kako sam navodi, dugo bio neodlučan. Treće doba hrvatske povijesti obilježeno je sukobom Hrvata sa »plemenom Turskim«; u tu osnovnu karakteristiku trećega perioda Smičiklas ne sumnja ni za trenutak, već je u dilemi pri odabiranju godine s kojom taj sukob postaje bitan po Hrvatsku. Ipak se opredijelio za 1437. godinu, koja je godina smrti kralja Žigmunda. U to vrijeme (oko 1437.) nema nekog većeg sukoba između Hrvata i Turaka po kojemu bi se odredio početak perioda, pa Smičiklas, opravdavajući taj izbor, daje, za kriterij njegove periodizacije, neobično široko i složeno objašnjenje.³ Naime, Dalmacija je prodana 1409, no ona tek nakon rata 1420. potpuno dolazi u ruke Venecije, a Žigmund to ne priznaje do pred kraj svoga vladanja. S druge strane, Turci prodiru u Hrvatsku već za Žigmunda, ali s uređenjem obrane od njih započinje se pri kraju Žigmundova vladanja, a tek nakon njegove smrti slijede prvi pravi ratovi s Turcima. Iako je sve ovo uzeo u obzir kod postavljanja granične 1437. godine, Smičiklas nije zadovoljan, pa je i sam tretira kao privremeno rješenje, napominjući da će početak trećeg perioda najvjerojatnije biti izmijenjen u drugom izdanju »Povijesti hrvatske«. Poriijeklo problema u koje je zapao, pokušavajući odrediti početak trećeg perioda hrvatske povijesti, samo se prividno nalazi u zamršenosti povijesne situacije na početku XV stoljeća, dok se pravi uzrok njegovih dilema nalazi u principu na temelju kojega je izvršio periodizaciju hrvatske povijesti. U odnosu na ranije periodizacije hrvatske povijesti koje su jednostavno polazile od smjene dinastija, Smičiklasova razdioba nesumnjiv je napredak, ali kriterij kojim se on poslužio (dodiri i sukobi Hrvata s pojedinim narodima) nije mu omogućio provođenje periodizacije koja bi preživjela dalji napredak historijske znanosti. Umjesno je pitanje, može li se na prihvatljiviji način izvršiti periodizacija hrvatske povijesti od Smičiklasa, ukoliko se razdioba temelji na njegovu kriteriju. Zbog toga je, i za samog Smičiklasa, problematična 1437. godina samo ilustrativan primjer koji pokazuje da je njegova razdioba tek jedan razvojni stupanj prema znanstveno opravdanoj periodizaciji hrvatske povijesti.

Za srednjovjekovne narode Evrope turska snaga je pregolema; tursko carstvo »u jedanput može dići više vojske nego li sva Evropa«. Turci su najveći i najdugotrajniji neprijatelj Hrvata. Smičiklas ovo navodi kao razloge zbog kojih je sukob s Turcima izdvojio u zasebnu epohu hrvatske povijesti. Provala Turaka u Evropu znači i sudar dviju vjera, a budući da ambicije i osvajačke mogućnosti Osmanlija sežu mnogo zapadnije od Balkana, Smičiklas ne zaboravlja istaći da su Hrvati na hrvatskom tlu spašavali cijelu Evropu i vjeru kršćansku. Pod turskom najezdom nestaju države i gradovi, pa na

³ Ovo se nalazi u Predgovoru prve knjige »Povijesti hrvatske«, koji je Smičiklas napisao poslije rasprave o razdiobi.

red dođoše i dijelovi Hrvatske i Ugarske. Smičiklas patriotski i opširno opisuje 1526. godinu, kada hrvatski prijesto ostaje prazan, te se Hrvati, od četiri pretendenta (Venecija, Turci, Ivan Zapolja i Habsburgovci), odlučuju prikloniti »kući habsburžkoj«. Hrvati su u to vrijeme sami sebe nazivali »reliquiae reliquiarum olim regni Croatiae«, pa to, kaže Smičiklas, najbolje pokazuje stanje u kojem se Hrvatska našla. U trećem periodu svoje povijesti, Hrvati proživljavaju najteže trenutke; izgubljene su mnoge bitke, komadanje i ugroženost hrvatskog područja neprekidno traje; no sve te stoljetne tegobe, ističe on, nisu uništile narodni duh Hrvata, već su ga jačale, o čemu najbolje svjedoče narodne pjesme. Treći period hrvatske povijesti dovršava se Karlovačkim mirom 1699, jer, zaključuje Smičiklas, »napokon potamni polumjesec turski«, a Hrvati opet naseljavaju zemlju između Save i Drave koju su napustili u vrijeme učestalih turskih provala. Osvrćući se na ovu tešku epohu hrvatske povijesti, Smičiklas govori o velikoj hrabrosti »naših očeva«, čijom je zaslugom hrvatski narod sačuvan od propasti.

»Onaj plačni glas o zemlji da je samo reliquiae reliquiarum, više se ne čuje, niti si nedaju toga naslova otci naši u svojih saborskih spisih« (281). S ovom karakteristikom Smičiklas započinje četvrti period povijesti hrvatskog naroda, u kojem se Hrvati sukobljavaju s njemačkim narodom. Do osamnaestoga stoljeća Austrija je bila »skup država«, a zatim se nastoji da ona postane »skupna država«. U okviru tih austrijskih ambicija, smatra Smičiklas, kreće se i hrvatska povijest četvrtog doba. Porijeklo ovih težnji Austrije Smičiklas nalazi u prethodnim uspjesima njene vojske, kao i u općoj tendenciji zapadnoevropskih vladara XVIII st. koji, po uzoru na Francusku, nastoje uspostaviti apsolutizam i provesti strogu centralizaciju na svim područjima državnoga života. Tako i Habsburgovci postupno provode svoje dinastičke planove koji su sve više negirali hrvatsku (i ugarsku) političku i kulturnu samostalnost. Val germanizacije, koji za Josipa II dostiže vrhunac, uvjetovao je najveće zbližavanje hrvatskog i ugarskog plemstva, što je kulminiralo na hrvatskom saboru 1790. gdje je odlučeno da se Hrvatska »od Ugarske nikada neodciepi« (390). Iskra ideje narodne, nastavlja Smičiklas, pade i među Mađare koji nastoje pomađariti Hrvate, pa je tako ideja narodnosti, »stupajuć božanskim čarom na pozorište povijesti zaniela Hrvatsku i Ugarsku u dvie protivne struje...« (361). Osjećajući mađarske prijetnje, Hrvati koji su sami »dosta slabi opašu se snagom ideje slavenske«. Četvrti period hrvatske povijesti Smičiklas završava 1848. godinom, smatrajući da je time izvršen i njegov zadatak — napisati sintezu cijele hrvatske povijesti.

Nakon 1848, zaključuje Smičiklas, slijedi peto doba hrvatske povijesti, čiji je početak u znaku slavenske ideje, jer »ideom slavenskom Hrvatska se iznova rodila«. To je rezultat četvrtog perioda hrvatske povijesti, a uz to i naznaka smjera u kojem bi Hrvati, po Smičiklasu, trebali ubuduće pronaći ispunjenje smisla svoje povijesti, tj. nikada ne propasti kao narod.

3. Iako je poslije Smičiklasa nastalo nekoliko sinteza hrvatske povijesti, tek je 1935. F. Šišić napisao drugu zasebnu raspravu koja se bavi problemom periodizacije hrvatske povijesti. U tome radu, Šišić kronološkim redom

prilazi pojedinim pokušajima periodizacije hrvatske povijesti nastojeći ukratko obrazložiti njihovu neprihvatljivost. Sve razdiobe, osim Smičiklasove, izvršene su bez motivacije ili po dinastijama koje su vladale u Hrvatskoj. Prigovor koji im upućuje Šišić uvijek se svodi na objašnjavanje promašenosti postavljanja pojedinih perioda; jer, s pravom primjećuje, borba Anžuvinaca za prijestolje npr. ne može činiti epohu hrvatske povijesti.

Smičiklasova periodizacija nije bila općenito prihvaćena, kaže Šišić, jer je treće i četvrto doba njegove razdiobe veoma neprirodno. To konkretno znači da su borbe s Turcima počele prije 1437, a bilo ih je i poslije 1699. Osim toga, nastavlja Šišić, početak sukoba hrvatskog naroda s Austrijom ne može se staviti u 1699. godinu, jer Hrvati se i ranije suprotstavljaju Beču; kao primjer navodi urotu Zrinskih i Frankopana (1671). I napokon, smatra on, borba protiv Austrije i sukob sa Mađarima nikako se ne mogu smjestiti u isti period. Ovaj posljednji Šišićev prigovor Smičiklasovoj periodizaciji postaje problematičan, ako se uzme u obzir činjenica da se Hrvati tek pred velikim austrijskim pritiskom zblizavaju, a potom i sukobljuju s Mađarima; no, odluka o rezultatu te borbe ipak je bila u rukama Beča, koji, naizmjenično odobravajući Hrvatskoj, pa Ugarskoj, upravlja cijelom situacijom, podešavajući je prema svojim interesima. Ostali Šišićevi prigovori Smičiklasovoj razdiobi jesu znanstveno primjereni, ukoliko imaju ilustrativan značaj, tj. ako su samo prvi stupanj kritike kojoj je svrha pokazati statičnost i uske granice, te napokon i neprihvatljivost Smičiklasove periodizacije i kriterija na kojem se ona zasniva. Odnosno, Smičiklasova razdioba ne može se osporiti nizanjem bitaka s Turcima koje su bile prije 1437. ili poslije 1699. i sl.; jer bi se tim načinom mogao opovrgavati čak i prvi period Smičiklasove razdiobe (pa i sve moguće periodizacije), jer je i mnogo godina prije 1102. bilo sukoba između Hrvata i Mađara. Sigurno je i sam Smičiklas imao u vidu Svištovski mir, urotu P. Zrinskoga itd., no, očigledno, nije to smatrao tako odlučnim da bi zbog toga mijenjao svoju razdiobu, njen kriterij i svoje shvaćanje smisla hrvatske povijesti. Prema tome, ne može se Smičiklasova razdioba, u cijelosti ili dijelom, dovesti u pitanje, ako se to ne učini i sa kriterijem na temelju kojega je ona provedena; a to opet znači provjeravanje Smičiklasove koncepcije hrvatske povijesti. Šišićeva kritika Smičiklasove razdiobe u kratkoj raspravi⁴ zadržava se na samoj površini problema, ali uzevši u obzir njegov »Priručnik izvora hrvatske historije« i »Pregled povijesti hrvatskoga naroda«, u kojima je sadržano njegovo poimanje historijske znanosti i periodizacija hrvatske povijesti, valja pretpostaviti da je on bio svjestan okvira s kojim je Smičiklas prilazio historiji, dakle, i hrvatskoj povijesti.

Radi ispravnijeg razumijevanja Šišićeve periodizacije hrvatske povijesti neophodno je osvrnuti se na njegov Priručnik, u kojem on razlikuje tri etape (vrste) historije kao znanosti. Prvi stupanj je deskriptivna (opisna) historija, koja je veoma slična epskom pjesništvu, jer se kod nje pretežno radi o pukom

⁴ Periodizacija jugoslovenske istorije. B. Hrvatska historija. Jugoslovenski istoriski časopis I, 1935, 323—328.

pričanju. Pragmatička (poučna) historija posjeduje mnoga znanstvena obilježja, a cilj joj je, kaže Šišić, da pronađe motive i ciljeve ljudske djelatnosti, po kojima se odvijaju povijesni događaji. Genetička (razvijajuća) historija predstavlja najviši stupanj historije, jer ona nastoji dokazati da su sve ljudske akcije međusobno povezane; genetički razvitak nije nužno uvjetovan određenim zakonima, već ga usmjeravaju slobodna ljudska volja i slučaj. Šišić kao historičar pripada genetičkom pravcu, koji je veliki znanstveni korak naprijed u odnosu na pragmatičku historiju, pa je posve razumljivo, što se Šišićevi historiografski radovi (prema tome i periodizacija) razlikuju od sličnih radova njegovih prethodnika.

Svim historičarima koji su izvršili periodizaciju hrvatske povijesti, Šišić suprotstavlja svoju »prirodnu« periodizaciju, koja u povijesti hrvatskoga naroda nalazi četiri epohe.

Prvo doba traje »od prve polovice VI stoljeća do godine 1102.« (32). Za taj period Šišić navodi nekoliko važnijih karakteristika, koje su izrazito političke prirode, a osnovno je da Hrvatska uspijeva sačuvati samostalnost i pored osvajačkih prijetnji Franaka, Mlečana, Arapa, Bugara, Mađara i Bizanta. Šišić smatra da je snaga hrvatske države narušena unutrašnjim razdorama: neslogom i sebičnošću plemstva, sukobom narodne i latinske crkve, te problemom dalmatinskih gradova. Godine 1102. Koloman postaje kralj Dalmacije i Hrvatske, a to je kraj hrvatskoga narodnog kraljevstva. Šišićevo cjelokupno poimanje 1102. godine u Hrvatskoj predstavlja primjer na kojemu se uočavaju mnoge prednosti genetičke metode u odnosu na Smičiklasov pragmatički pristup tom događaju. Šišić smatra da zajedništvo dviju kraljevina (Hrvatske i Ugarske) nije nikakva tragedija za hrvatski narod i Hrvatsku, već je donijelo koristi i Hrvatskoj i Ugarskoj jer su Arpadovići postali odlučujući faktor u ovom dijelu Evrope, dok je Hrvatska napokon stekla »mir u pitanju vladarskoga doma«, zatim, porasla je njena snaga prema eventualnim vanjskim osvajačima, a hrvatskom je plemstvu otvorena mogućnost stvaranja jakih političkih veza i ekonomskog napredovanja (trgovina). Dakle, obostrani interesi vode sve čvršćoj povezanosti hrvatske i ugarske države, što potvrđuje i činjenica, kaže Šišić, da hrvatsko plemstvo sve do 19. stoljeća, izuzimajući rijetke slučajeve, ne želi prestanak državne veze sa Ugarskom. Šišić ističe da se Hrvati, i unatoč takvom odnosu prema Ugarskoj, nisu nikada odrekli svoje narodne i državne individualnosti.

Godinom 1102. Šišić započinje drugi period hrvatske povijesti, a spomenuto je da su i ostali historičari koji su se bavili problemom periodizacije hrvatske povijesti uzeli tu godinu kao prelomnu između prvog i drugog perioda. Ali između njih i Šišića postoji velika, kvalitativna razlika u argumentaciji s kojom se opravdava izbor te godine. Šišiću, što je u skladu s njegovim shvaćanjem »genetičke historije«, nije presudan sam dolazak nove, strane dinastije ili dodir (sukob) Hrvata s Mađarima, već on uzima u obzir velike posljedice koje je taj događaj imao na daljnje kretanje i razvoj hrvatske povijesti. Ulazeći u personalnu uniju s Ugarskom, Hrvatska je došla u sasvim drugačiju situaciju od one u kojoj se nalazila do 1102. Prema tome, promjena na prije-

stolju u Hrvatskoj 1102. nije samo puka smjena dinastija, već je riječ o događaju koji je bitno utjecao na razvoj hrvatske povijesti nakon 1102. Imajući u vidu ovaj, po Hrvatsku trajnije i složenije značajan Kolomanov izbor za hrvatskog kralja, Šišić se odlučio drugi period hrvatske povijesti započeti upravo 1102. godinom. To doba traje do 1526. Od važnijih zbivanja u ovom razdoblju (1102—1526) Šišić, opet, navodi samo političke događaje i procese: smjena Arpadovića sa Anžuvincima, te borbe Hrvata protiv Venecije, Bizanta i Turaka, što je najodlučnije pridonijelo da hrvatsko-ugarska personalna unija s vremenom postaje sve uža, prelazeći tako zajedništvo koje se očitovalo samo u kraljevoj osobi.

Na početku 16. stoljeća, za vladanja Ludovika II, proturječnosti i slabosti hrvatsko-ugarske države dovode je pred opće rasulo, a baš je u to vrijeme neophodna najveća unutrašnja kohezija, jer tada postaje sultanom Sulejman II (1520), koji odmah kreće u ostvarivanje svojih velikih osvajачkih planova. Poslije pada Beograda u turske ruke (1521) postalo je sasvim izvjesno da su na redu Hrvatska i Ugarska, te 1526. golema turska sila, u bitki na Mohačkom polju, lako odnosi pobjedu nad malobrojnim i neorganiziranim vojskama Ugarske i Hrvatske. U masi mrtvih na Mohaču našao se i velik broj hrvatskih i ugarskih svjetovnih i crkvenih uglednika, a bježeći pred Turcima utopio se Ludovik II, pa ugarsko-hrvatsko prijestolje ostane prazno.

Nakon događaja na Mohaču, po Šišićevoj periodizaciji, Hrvati ulaze u treće doba svoje povijesti. Šišić se opredijelio za 1526. godinu, jer »katastrofa na Mohačkom polju bijaše sama po sebi tek izgubljena bitka, manje krvava od mnogih prije i poslije nje; ali prijeka smrt mladoga kralja Ludovika II, koji ne ostavi zakonita potomka, učini je osobito pogibeljnom«.

Zbog nesloge oko izbora novoga kralja, Hrvatsko-ugarsku državu neko vrijeme razdire građanski rat. Na kraju pobjedi Ferdinand, kojega je izabrala i većina hrvatskog plemstva, nadajući se uz pomoć Habsburške dinastije zaustaviti Turke. To im, kaže Šišić, napokon i uspijeva, no jenjavanjem turske opasnosti sve su veće austrijske prijetnje (germanizacija i centralizacija) svim narodima u Monarhiji. Car Josip II, nošen idejama prosvijećenog apsolutizma, skrajnji je izraz habsburških planova u tom pravcu. Ali otpor ugroženih naroda bio je jači od pokušaja bečkog dvora, pa Josip II pred svoju smrt, dobrim dijelom i zbog promašaja u vanjskoj politici, odustaje od gotovo svih reformi koje je odlučno provodio u devet godina svoga vladanja.

Smrću Josipa II, tj. slomom njegovih reformi, u cijeloj Monarhiji, napominje Šišić, započinju opći nacionalni pokreti, inspirirani idejama Francuske revolucije koja za cijelu Evropu toga vremena znači početak nove epohe. I u Hrvatskoj se taj proces pokrenuo, pa zbog toga Šišić smatra da 1790. hrvatska povijest ulazi u svoje četvrto, posljednje doba, u kojem se hrvatski narod nastoji teritorijalno ujediniti i oživotvoriti svoje državno pravo. U tom periodu zaoštravaju se odnosi Hrvata sa sjevernim susjedima, jer politički cilj mađarske narodne ideje traži »da bude samo jedna država, jedan narod i jedan jezik od Karpata do Adrije...«. Ove ambicije ostaju dominantne u mađarskoj politici sve do raspada Monarhije. U sjevernoj Hrvatskoj raste nezadovoljstvo

koje se postupno stapa sa težnjama Hrvata i Srba iz Dalmacije, Istre i Bosne i Hercegovine, da se oslobode »od njemačko-mađarskog ropstva« i ujedine sa Slovencima i Srbima. Do toga i dolazi 1918. stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Šišić smatra da tim činom nije završen samo četvrti period, već i cijela hrvatska povijest, i to zato što je 1. XII 1918. započela jugoslavenska povijest. Takav Šišićev stav o utapanju hrvatske povijesti u jugoslavenskoj valja uzeti kao izraz njegova političkog uvjerenja, a ne kao rezultat njegova znanstvenog rada.

Najvjerojatnije je istu neznatnu svrhu imala i sama potreba problematičnog dokazivanja o pođudarnosti periodizacija hrvatske i srpske povijesti, iako je do 1918, kako i sam Šišić kaže, riječ o dvije nezavisne historije.

4. Smičiklasova razdioba je neposredno vezana za njegovu koncepciju hrvatske povijesti, i to joj je osnovna slabost, jer je princip, na temelju kojeg je periodizacija izvršena, nastao u skladu s tom koncepcijom. Zbog toga je taj princip (dodiri i sukobi s pojedinim narodima) morao biti i uzak i krut, u odnosu na dinamično, raznovrsno i složeno povijesno događanje koje je trebalo razdijeliti. Tako Smičiklasova periodizacija hrvatske povijesti nije mogla ostati dominantna u hrvatskoj historiografiji.

Historičari, koji su se poslije Šišića bavili hrvatskom poviješću, uglavnom su prihvatili njegovu periodizaciju, pa je ona danas prevladala u hrvatskoj historiografiji, te se više ne lome koplja oko problema periodizacije cijele hrvatske povijesti. Nije, dakako, slučaj što upravo Šišićeva razdioba zadovoljava i suvremenu hrvatsku historiografiju, već za to postoje znanstveno opravdani razlozi. Za razliku od Smičiklasa, Šišić hrvatskoj povijesti ne pridaje neki osobit smisao, a periodizacija mu je usklađena sa razvijajućom (genetičkom) metodom. Odnosno, Šišić nije morao u hrvatskoj povijesti tražiti događaje koji bi pristajali u okvir njegova kriterija razdiobe, jer takvog okvira nije ni imao nego je naprosto uočio događaj koji je označavao početak novog procesa, tj. koji je bitno utjecao na daljnje kretanje hrvatske povijesti. Baš zato što je, prilikom razdiobe, težište stavio na sam povijesni razvoj, svoju je periodizaciju nazivao »prirodnom«. To znači da je ona do sada najopravdanijom razdiobom hrvatske povijesti, pa je kao takva i općenito prihvaćena.

Ukoliko se Šišićeva periodizacija hrvatske povijesti bude dovodila u pitanje, bit će neophodno krenuti od činjenice da je Šišić historičar koji se bavio izrazito političkom poviješću, pa je zbog toga i njegova razdioba provedena na osnovu promatranja političkog razvoja hrvatske povijesti. Budući da historijska znanost u svojim istraživanjima sve više nastoji obuhvatiti, osim političkog, i ostala područja ljudskog djelovanja u prošlosti (ekonomika, kultura u najširem značenju), politička povijest gubi bezuvjetni primat, pa odatle proizlazi mogućnost kritike i zastarijevanja Šišićeve razdiobe hrvatske povijesti.

Priklanjanje ovim tendencijama u historijskoj znanosti nikako ne smije voditi prema novoj stranputici koja se iskazuje u zapostavljanju političke

povijesti, već se želi reći da bi sinteza (i periodizacija) cijele povijesti hrvatskoga naroda trebala obuhvatiti mnogo širi i dublji raspon zbivanja u prošlosti nego što su politički događaji. Na historičarima je da, poznavajući probleme prošlosti, odluče kako će u određenoj povijesnoj situaciji, s obzirom na njihovo značenje, rasporediti i povezati pojedine elemente (političke, kulturne i ekonomske).

Dijelovi Hrvatske (Istra, Dalmacija, Dubrovnik, Krajina) stoljećima su živjeli politički odvojeni, što označava poseban problem prilikom pisanja cjelovite sinteze (i provođenja periodizacije) u povijesti hrvatskoga naroda. Teškoće su još veće ako se sinteza ograničava na promatranje samo političkog razvoja, što je slučaj i sa Šišićevim »Pregledom povijesti hrvatskog naroda«, u kojem su povijesti Dubrovnika, te Istre i Dalmacije samo ukratko i odvojeno spomenute. Šišić nije mogao povijest Dubrovnika, Istre i Dalmacije povezati u jedinstvenu cjelinu s povijesti uže Hrvatske upravo zato što je u obzir uzimao samo političku povijest. U razdobljima kada hrvatski narod nije bio politički jedinstven svakako bi u kulturnoj i ekonomskoj povijesti trebalo potražiti osnovne elemente koji pokazuju da je, i unatoč političkoj nepovezanosti, riječ o jednom narodu i jednoj povijesti.

5. Ako bi se hrvatska povijest promatrala na takav složeniji način, posve je izvjesno da bi Šišićeva periodizacija hrvatske povijesti morala doživjeti određene promjene, jer već i površna usporedba Šišićeve razdiobe hrvatske povijesti s periodizacijom povijesti hrvatske književnosti ili periodizacijom ekonomske povijesti Hrvatske pokazuje neka neslaganja. Te promjene, ukoliko se ostane pri Šišićevoj razdiobi hrvatske povijesti, svakako bi podrazumijevale uvažavanje i uvođenje bitnih elemenata povijesti hrvatske književnosti, ekonomske povijesti Hrvatske i dr. u sklop činjenica kojima se opravdava primat Šišićeve periodizacije povijesti hrvatskog naroda. Koliki će opseg i značenje imati ovi novouvaženi argumenti, te da li će njihova težina pomjeriti ili samo učvrstiti granice pojedinih perioda Šišićeve razdiobe, to će nam pokazati tek budući razvoj hrvatske historiografije. A da bi se postigla potrebna suradnja (koja sadržava i dijalektičko suprotstavljanje), do sada previše u sebe zatvorenih historija koje se odnose na prošlost hrvatskog naroda, neophodni su znanstveni radovi koji će znatno više od postojećih dokazivati zajedništvo, nužnost prožimanja pojedinih »grana« historijske znanosti. Iz sadašnje perspektive, odnosno, na osnovi do sada objavljenih historiografskih djela ne uočava se izrazitija namjera koja bi vodila konstruktivnom razbijanju vlastite, uže strukovne, historiografije, već se čak i u vlastitoj domeni ne postiže koncepcijsko i metodološko jedinstvo, iako se ono, s obzirom na vrstu i svrhu znanstvenog djela, pretpostavlja. Ova posljednja primjedba odnosi se prije svega na dugo očekivanu »Povijest hrvatske književnosti« u izdanju zagrebačkog Libera.

Golem je doprinos kulturi (najšire shvaćenoj) jednog naroda objavljivanje cjelokupne povijesti njegove književnosti; ta se činjenica ne dovodi u pitanje, ali je to i razlog zbog kojega nam je namjera nekoliko riječi kazati o spomenutoj »Povijesti hrvatske književnosti«, promatrajući je u svjetlu osnovnih

zakona historijske znanosti. Dakle, svrha nam je uputiti određene primjedbe »Povijesti hrvatske književnosti«, imajući u vidu činjenicu da naziv djela sadrži i riječ »povijest«, pa je zato zanimljivo i poučno vidjeti koliko je historija kao znanost, pristup, zastupljena u samome djelu. Ne želimo ulaziti u, makar i površne, ocjene stručnih književnih analiza u »Povijesti hrvatske književnosti« (ili samo onoliko koliko će to nužno činiti niže navedene primjedbe), jer bi to nadilazilo temu ovoga rada, a o tome sigurno više mogu reći književni teoretičari.

Kao prvo, nevjerojatno je da se jedna tako opsežna sinteza, znanstveno djelo, pojavljuje bez uvoda u kojem se mogao, ako ne obrazložiti, a ono barem naznačiti cilj, osnovna metodologija, koncepcija, problemi i sve drugo što je uvjetovalo, odredilo, ograničilo itd. nastanak i kakoću »Povijesti hrvatske književnosti«. Sedam knjiga »Povijesti hrvatske književnosti« nastalo je radom nekolicine autora, što uopće nije teško ustanoviti čitajući djelo, jer su razlike među poglavljima pojedinih autora više nego nametljive. Dakako, pri tome se ne misli na individualnu osebjnost stila pisanja koja je razumljiva i opravdana, već na razlike u pristupima proučavanju povijesti književnosti, što je također razumljivo, ali u ovome slučaju nije i opravdano. Tj., potpuno je prirodno (pa i pozitivno u smislu znanstvenog dijaloga) postojanje različitih nazora i ideja u shvaćanju povijesti hrvatske književnosti i sasvim je opravdan nastanak monografskih djela s područja povijesti književnosti koja polaze od nejednakih koncepcija, no ukoliko je znanstveni rad zajednički proizvod više autora (iako je svatko pisao »svoj« dio), prirodno je i znanstveno da se djelo temelji na jednoj zajedničkoj, dogovorenoj, koncepciji, jer u protivnom se nije trebalo ići na nešto čemu je zajednički samo osnovni okvir, već se moglo ostati na, i formalno, nepovezanim monografijama.

Knjige i časopisi starijeg datuma od »Povijesti hrvatske književnosti« (npr. djela A. Barca ili časopisa »Umjetnost riječi«) svojim tekstovima svjedoče o teškoćama pri radu na povijesti hrvatske književnosti, a već stoljetni opravdani vapaj historiografa književnosti (od Jagića do Barca) svodi se na činjenicu da ne postoji dovoljan broj prethodnih radova (od bibliografija do valjane kulturne povijesti) koji bi omogućili izradu »prave«, kompleksne i sveobuhvatne sinteze povijesti hrvatske književnosti. No, još 1967. M. Šicel, znanstvenik s područja povijesti književnosti kojega zbog njegovih radova valja uvažavati, zaključuje da »naročito poslije Barca, a i nakon nekih radova u naše vrijeme, nemamo prava jadikovati da moramo ići od samoga početka ...«⁵ Barac i njegovi prethodnici žale što obilje materijala iz povijesti hrvatske književnosti, zbog oskudice historiografa, moraju obrađivati pojedinci i time se iscrpljivati u širini i dubini, pa zbog toga ne mogu svoj rad više koncentrirati na izradu sinteze koja bi zadovoljavala njihove koncepcije hrvatske književnosti. Ako je suditi na osnovu »Povijesti hrvatske književnosti«, više nije problem u manjku suradnika, nego u nepostojanju zajedništva

⁵ Miroslav Šicel, Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti, Umjetnost riječi 1967, br. 3.

koje je kod ovako opsežnih sinteza, čini se, nezaobilazno. I tako smo namjesto cjelovite i ujednačene sinteze povijesti hrvatske književnosti uspjeli dobiti tek rastrgan i neujednačen pregled pravaca i pisaca kroz povijest ove književnosti.

Previše bi prostora zahtijevalo navođenje koncepcijskih razlika (i njihovih posljedica) među pojedinim autorima »Povijesti hrvatske književnosti«, pa ćemo izdvojiti samo neke zanimljivije za našu temu.

U drugom dijelu četvrte knjige koja obrađuje razdoblje realizma, I. Frangeš posvećuje polovicu prostora općem dijelu (uvjetno rečeno), a drugu polovicu čine »pisci i djela«. Sličan sadržaj nalazi se i u petoj knjizi, u kojoj M. Šicel govori o književnosti moderne.⁶ Ne samo površan pregled sadržaja već i sama koncepcija, shvaćanje povijesti književnosti, te dvojice autora zrači bliskim duhom, koji je, smatram, otvoren prema svestranom historio-grafskom načinu rada na povijesti književnosti. To veoma dobro formulira I. Frangeš kada kaže »da su društveno-povijesne determinante u hrvatskoj književnosti od presudne važnosti. Zakoni društvenog razvitka nisu u njoj samo neizbježna pozadina, bez koje je bilo kakvo povijesno kretanje nezamislivo; [...] povijest i umjetnost vezane su povratnim djelovanjem, i svaki pjesnički napor vuče za sobom, u sebi, svoju zbiljsku pretpostavku.«⁷ Cijeli tekstovi I. Frangeša i M. Šicela ukazuju na perspektivu iz koje bi u znanstvena istraživanja mogle slobodnije poći i ostale »grane« historije, tj. neće književna (ili politička ili ekonomska ili neka druga) historija izgubiti samostalnost i svoju znanstvenost ako probleme povijesti književnosti (ekonomije ili politike ili dr.) osvjetljava i rješava iz uglova koji nisu uže strukovni.

O problemu periodizacije povijesti hrvatske književnosti nema zasebnog spomena u »Povijesti hrvatske književnosti«, no i činjenica da svaki autor obrađuje materijal i u vezi s time određuje vremenske granice »svojega« razdoblja predstavlja ipak periodizaciju koja nije jedinstvena ni uvijek precizna, ali se može donekle odrediti. Pri tome nije suvišno podsjetiti da se u historiografiji hrvatske književnosti, i prije i poslije »Povijesti hrvatske književnosti«, lome koplja i oko problema periodizacije povijesti hrvatske književnosti, osobito hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća. U vezi s time, ne može se sa gledišta opće (»političke«) historije zaobići prvi dio četvrte knjige »Povijesti hrvatske književnosti« koji nosi naslov — »Ilirizam«.

Naime, čini se da ni sam autor, M. Živančević, nije siguran s kojom godinom označiti kraj ilirskog pokreta. Govoreći o programu iliraca kaže da se njegovo trajanje »grubo može omeđiti godinama 1835—48, premda se u biti proteže i na razdoblje apsolutizma, 1850—60« (13). Zatim slijedi teza da »sadržaj pokreta i čitav njegov tijek najbolje odražava periodika« (18), što znači da taj tijek završava 1849. kada prestaju izlaziti važniji ilirski časopisi. Osvrćući se na period apsolutizma, Živančević ispravno primjećuje da se tada »uopće malo pisalo, malo radilo«, a ilirsko ime je »već bilo izgubilo prvobitni

⁶ Povijest hrvatske književnosti 5, 1878, 7: »U odnosu itd.«

⁷ Povijest hrvatske književnosti 4, 1975, 220.

smisao« (41). Na završetku, pak, općeg dijela neočekivano zaključuje da »kao posljednji čin ilirizma ne treba uzimati ni revoluciju, ni Bečki dogovor, već osnutak Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1866. godine« (47). U tu svoju najnoviju obavijest Živančević nimalo ne sumnja, jer nekoliko redaka prije ističe: »Danas je posve sigurno da ilirizam nije završen četrdesetih godina, kako se po inerciji ponavlja u literaturi« (47). Jedini »argument« kojim objašnjava pomicanje završetka ilirizma sve do 1866. jest opaska da je JAZU »simbol svestranih ilirskih prosvjetiteljskih i preporoditeljskih nastojanja« (47) i da su prvi akademici bili ilirci.

Ilirski je pokret jedno od važnijih razdoblja u povijesti hrvatskog naroda te je kao takav više puta dobro obrađen u hrvatskoj historiografiji od strane vrsnih historičara različitih generacija (među njima i historičara književnosti A. Barca), pa ako i postoje neslaganja u problematici ilirskog pokreta, sigurno ih nema u pogledu vremena njegovog završetka, koji je bio zaista evidentan, što inače nije »običaj« u povijesnim procesima. Rastezanje trajanja ilirizma do 1866. godine, što čini Živančević, nije samo olako shvaćeno vremensko određivanje povijesnih činjenica, već se radi i o ignoriranju postojećih znanstvenih radova hrvatske historiografije; što opet znači da se, u ovom slučaju, nije riješio način (konceptija i metodologija) povezivanja određene književnosti s ostalim usporednim oblicima povijesno-društvene zbilje.

Istina je da su prvi akademici i osnivači JAZU bili uglavnom ljudi koji su sudjelovali u ilirskom pokretu, dakle ilirci, ali već 1850. godine (a pogotovu 1866) oni su bivši ilirci, ne zbog svojih individualnih, unutrašnjih osjećanja koja su napokon i teško spoznatljiva, nego zbog novonastale povijesne, opće društvene, situacije u kojoj su se našli nakon pobjede reakcije 1849, situacije u kojoj ilirski pokret nije mogao više ništa postići, a već ranijim postizavanjem osnovnog cilja, jednim dijelom, nije ni imao što tražiti. Ili, drugim riječima, do 1849. ilirski je pokret ipak obavio svoju povijesnu zadaću, a društveni život (pravo, politika, kultura, ekonomija i dr.) nametnuo je nove probleme i odnose u kojima ilirizam više ne nalazi prostora za svoj opstanak. Sigurno je da su učesnici ilirskog pokreta (i ne samo oni) u svom kasnijem društvenom djelovanju bili prožeti idejama ili nijansama ideja kojih se začetak može staviti u period ilirizma, pa tako i osnivanje JAZU možemo, pored ostalog, zahvaliti i ilirizmu, no bilo bi pogrešno i neznanstveno ilirizam, na temelju toga, krivo periodizirati.⁸

⁸ O nesnalaženju prilikom periodizacije ilirskog pokreta u pojedinim radovima s područja historije književnosti pisano je i ranije. Tako Jaroslav Šidak (u Historijskom zborniku XXI—XXII, 1968—69) dajući ocjenu Ravličeva izdanja »Hrvatski narodni preporod« govori o znanstveno neargumentiranoj periodizaciji ilirskog pokreta u tom djelu. Sve primjedbe koje navodi ne pokazuju samo neopravdanu periodizaciju, već i metodološku nesistematičnost i površnost navedenog rada; kao npr. zbrku sa značenjem pojmova »ilirski pokret« i »hrvatski narodni preporod« i dr. Zanimljivo je vidjeti i Ravličev odgovor (Kritika br. 17, 1971) koji predstavlja jedan od načina na koje se pokušava pobiti upućena kritika, a da se pri tome ne raspravlja o onome na što se ta kritika odnosi.

Možda ovaj osvrt na »Povijest hrvatske književnosti«, s obzirom na zadani naslov, ne ulazi neposredno u okvire ovoga rada, ali, kao što je već rečeno, pojava »Povijesti hrvatske književnosti« u našim društvenim i historiografskim uvjetima izuzetno je važna, pa zbog toga ni ovom prilikom nije mogla biti zaobiđena.

6. Uz već spomenuta ograničenja, a i zavisno od njih, sve dosadašnje sinteze cijele hrvatske povijesti imaju još jedan, fundamentalan, nedostatak. Naime, nedvosmislena pretenzija svih autora sinteza bila je — napisati povijest hrvatskog naroda. Ali, stvarno, sve sinteze su ostajale na povijesti hrvatskog plemstva, iako su se obilno koristile izrazom »hrvatski narod«. Nije nevažno istaći da je tome ograničenom usmjerenju gotovo cjelokupne hrvatske historiografije prvi put uputio kritiku upravo F. Šišić, iako i njegov historiografski rad (koji je u velikoj mjeri određen stupnjem razvoja hrvatske historiografije) mora podnijeti svu težinu te kritike. Taj Šišićev prigovor i danas je aktualan za hrvatsku historiografiju koja se, prema tome, još uvijek nalazi pred mnoštvom neriješenih i tek djelomično riješenih pitanja iz svih razdoblja povijesti hrvatskog naroda.*

Zusammenfassung

DAS PROBLEM DER PERIODISIERUNG IN DER KROATISCHEN GESCHICHTE

(Mit Hinblick auf dieses Problem in der kroatischen Literatur)

Der Verfasser behandelt hier die Versuche, welche Tade Smičiklas (1882) und Ferdo Šišić (1935) unternommen haben, um die Frage der Periodisierung in der kroatischen Geschichte theoretisch zu begründen. Er stellt dabei fest, dass der Versuch Šišićs seitens der kroatischen Historiker allgemein als der zweckmässigste angenommen wurde, dass er aber die moderne Geschichtsauffassung nicht vollkommen befriedigen kann. Nebenbei streift er auch die Frage der Periodisierung, die in der neuesten Synthese der kroatischen Literatur des XIX Jahrhunderts von M. Zivančević (1975) vertreten wird.

* U svom, nedavno objavljenom, prilogu diskusiji o periodizaciji novije hrvatske književnosti (Periodizacija novije hrvatske književnosti 19. st. u kontekstu teorije stilskih formacija, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 17, 1978), Ante Franić je »epohu romantizma« (1835—81) podijelio u tri faze od kojih je »književnost ilirizma« ispravno završio s godinom 1850. Međutim, nedovoljno objašnjeno ostalo je datiranje druge faze (»književnost u znaku apsolutizma«) s godinama 1850—1885, jer se doba Schmerlingova centralističkog sistema (1862—65) ne može obuhvatiti okvirom Bachova ili neoapsolutizma koji završava 1860.

Franićev članak sadržava dobar pregled literature o spornom problemu od 1965. kada je među historičarima književnosti započela diskusija o njemu (vidi »Putevi«, Banjaluka, br. 3).

J. Sidak

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretpiate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.